

Egsmark Plantage og plantnings sagen

Vilfred Friborg Hansen

(Artiklen skrevet til "Folk og Liv 2014", hvor den i sin helhed med billeder kan ses).

Hvem kender ikke Enrico Dalgas' berømte ord: "Hvad udad tabes, skal indad vindes"? Ordene blev brugt til at få danskerne til at hive sig selv op med håret efter det katastrofale nederlag til de tyske stormagter i 1864. Det skete så med andelsbevægelse og højskoler – men også med hedeopdyrkning og tilplantning af ufrugtbare jorder. "Hvor ploven ej kan gå, og leen ej kan slå, der bør et træ stå!" er et andet ofte citeret rim, der er blevet tillagt Dalgas. At ingen af rimene er Dalgas' egne ord, er ganske uinteressant, for det var Dalgas, der ved at bruge dem gjorde dem aktive og fik danskerne til at tage fat i skovl og spade og omforme hidtil uudnyttede arealer til plantager og agerjord. På Djursland var det især tilplantningen af sandede og ufrugtbare jorder, "plantningssagen", der var aktuel.

Billede:

Motiv fra Mols Bjerger, malet 1867 af Chr. Zacho. Sådan så Mols Bjerger ud før plantningerne begyndte... Den Hirschsprungske Samling.

I 1866 oprettede Dalgas sammen med andre fremsynede mænd Hedeselskabet, der skulle virke for tilplantning og opdyrkning af heder og andre ufrugtbare arealer. En måske lige så vigtig person som Dalgas ved Hedeselskabets dannelse var Ferdinand Mourier-Petersen på Rugaard. Han havde kontakterne til godsejere og andre pengestærke folk og til politikerne på Christiansborg. Og så var han god til at afbalancere Dalgas' frembrusende temperament med sund fornuft og "stille" og ihærdig organisationstalent.

Dalgas flyttede fra Viborg til Aarhus i 1859 og kom derved også tæt på Djursland. Det blev dog først for alvor mærkbart efter at jernbanen fra Aarhus til Ryomgaard og Grenaa var blevet en realitet i 1877. Nu blev det muligt for Dalgas at komme til møder på Djursland og agitere for plantningssagen også her. Det forstod flere af plantningssagens tilhængere på Djursland at udnytte.

Blandt plantningssagens stærkeste tilhængere på Djursland var de stedlige skolelærere. Helt fremme i skoene var lærer Yde i Ebdrup, lærer Pedersen i Strands, og endelig lærer Kristian Holm i Feldballe, som vi vil vie særlig opmærksomhed i denne artikel, fordi det var ham, der fik dannet den stærkeste plantningsforening i landsdelen.

Dalgas agiterede fra 1880'erne kraftigt og målbevidst for dannelse af plantningsforeninger, der kunne opnå statstilskud til salg af planter til medlemmerne. Dalgas forlod sjældent et agitationsmøde uden at der var dannet en ny plantningsforening og / eller opnået tilsagn om tilplantning om nye arealer.

I 1887 lykkedes det lærer Pedersen i Strands at få Dalgas til at komme til et møde om plantningssagen på Fuglsø Kro. Resultatet af mødet blev oprettelsen af "Vistoft Sogns Plantningsselskab" og efterfølgende etablering af Vistoft og Knebel plantager. Lærer Pedersen tog hvert forår sine elever med ud i de sandede bakker i Mols Bjerger, hvor de såede planter ved at lave huller i jorden og sætte et frø ned i bunden og

derefter fore med mos og dække til med sand. Mange af eleverne blev som voksne selv aktive i plantningssagen.

Lærer Yde i Ebdrup fik i 1891 dannet Kolind Landbrugsforening og fik foreningen til at tilplante et stort areal, der efter hans død har fået navnet Ydesminde Plantage. Vejen gennem plantagen hedder i dag Ydesmindevej. Midt i plantagen står en mindesten over lærer Yde.

I 1889 fik lærer Holm i Feldballe Dalgas til at komme til et møde på Rønne Kro. Her blev resultatet oprettelsen af "Rønne og Omegns Plantningsforening". Holm blev selv foreningens første formand, og han forblev formand indtil 1906, d. v. s. også efter at han havde fået nyt embede i Ebeltoft. Utrætteligt agiterede han ved møde efter møde i tilrøgede kro- og forsamlingshussale for plantningssagen, og plantage efter plantage opstod på Djursland. Han fortæller i sine erindringer, at han allerede ved sin ankomst til Feldballe i 1880 blev optaget af at få området tilplantet: "I august måned 1880 kom jeg som 26-årig ung mand gående på den usle landevej fra Kolind Station til Feldballe for at søge det derværende ledige lærerembede, og det forekom mig, som den vej gennem dette øde, fortørrede, mennesketomme landskab aldrig ville få ende. Her burde jo plantes, tænkte jeg, her burde igen blive skov".

Billede:

Lærer i Feldballe og senere Ebeltoft, Kr. Holm

Men Dalgas havde også andre strenge at spille på. Han arbejdede for at gøre rigmænd interesserede i at investere i tilplantning. Det lykkedes over al forventning. I vores område blev store hedearealer købt op af grossererne, bankdirektører og læger, der tilplantede hundreder af tønder land og derefter især brugte dem som jagtarealer. På denne måde blev store arealer fra Feldballe og mod syd ind i Mols Bjerger tilplantet af familierne Fabricius (Fruerlund, Skramsø), Friis (Skramsø, Ulstrup, Langesø, Feldballe Bakker), Kipp (Gråskegård), Valeur (Ulstrup, Egsmark), Hammerich og Kier (Mols Bjerger). Godsejere og gårdmænd i området lod også store arealer tilplante. Ofte var Hedeselskabet fødselshjælper eller påtog sig plejen af de oprettede plantager. Selskabets skovrider for andet distrikt i Ebeltoft, Axel Thyssen, virkede fra 1924 til 1960 og blev en institution på området. Det samlede resultat af de mange indsatser blev, at de før så øde områder fra Kolind i nord til og med Mols Bjerger i syd stort set blev forvandlet til skov i løbet af et halvt århundrede.

Billede:

I Skramsø Plantage opførte bankdirektør Chr. Fabricius denne prægtige plantageejendom i 1920. Den bebos i dag af sønnesønnen Knud Fabricius. Johs. Friis, den tidligere ejer, havde i 1903 opført en ejendom her, men den flyttedes nu til Ulstrup, hvor den endnu står. Friis opførte også Langsøgaard til sin søn af samme navn, i 1920'erne.

Rønne og Omegns Plantningsforening voksede støt under Holms ledelse, og ikke mindre derefter, hvor gårdejer Marinus Pedersen i Stabrand overtog formandshvervet. Da Marinus Pedersen slap tøjlerne i 1923 var foreningen blevet så stor, at den reelt virkede i hele det sydlige Djursland. Som en logisk konsekvens tog den navneforandring til "Djurslands Søndre Plantningsforening". Ny formand fra 1923 blev Marinus Pedersens søn, Peder Madsen Pedersen, Stabrand. Han tog tråden op fra sine to forgængere og kom til at sidde som formand de næste 50 år. I 1965 kan han notere sig, at der gennem foreningen i dens levetid var

udleveret i alt 19 mill. nåletræer og 2½ million løvtræer. Det sydlige Djurslands og ikke mindst Mols Bjergeres sandede arealer var forvandlet fra sand og hede til grønne skove. Plantningssagen har ”på dette vindpiskede land skabt den fornødne læ for såvel mennesker som dyr og bevirket, at den flyvesand, som forhen har været generende for såvel dyr som mennesker, nu for stedse er bundet”. På en køretur fra Feldballe til Ebeltoft kan man nu lade blikket glide hen over ”denne milevide, forhen så øde og trøstesløse hedeflade, der nu overalt er iklædt håbets mørkegrønne og smukke dragt, der i sandhed varsler godt om fremtiden, lige som plantagerne allerede yder et godt udbytte til ejerne”.

Billede:

P. Madsen Pedersen, plantningsforeningens formand 1923-73. Der står en mindesten over hans virke i Egsmark Plantage.

Det hører med til historien, at disse ord blev udtalt på et tidspunkt, hvor de første røster begyndte at lyde om at fælde nåletræerne og lade dem erstatte af løvskov eller at skaffe fortidens udsyn over det karakteristiske istidslandskab, især i Mols Bjerger, tilbage. Plantningssagens folk betragtede sig ikke alene som pionerer, men også som sande patrioter, der havde været med til at bringe fædrelandet på fode og forandre tidligere golde og øde hedearealer til frodige og indtægtsgivende skove og marker. De hedengangne af dem vendte sig i deres grave, og de levende af dem var forfærdede over at høre en ny generation kaste vrang på deres indsats – som de måtte opleve det. Men de måtte konstatere, at plantningssagen mistede medlemmer og fodfæste. Dens tidsskrift ”Skov og Folk” gik ind i 1965.

Plantningssagen var dog ikke død dermed. De fleste af de små lokale plantningsforeninger er godt nok forsvundet, også fordi staten har frataget dem deres rolle som formidlere af planter til jordejerne. Den lokale plantningsforening omfatter nu hele Djursland og lyder navnet ”Djurslands Plantningsforening” og har 60 medlemmer. Men samtidig med at nåleskov fældes bl. a. i Mols Bjerger giver staten i dag tilskud til skovrejsning, størst til etablering af løvskove. Målsætningen er en fordobling af Danmarks skovareal i forhold til de 11%, skovene dækkede i 1989.

Staten har overtaget plantningssagen!

Egsmark Plantage

”Djurslands Søndre Plantningsforening” oparbejdede i årene under og efter Første Verdenskrig (1914-18) en solid kassebeholdning, og der opstod en diskussion om, hvad den skulle bruges til. På forslag af amtsrådsmedlem og senere folketingsmedlem Frants Mortensen (S), Sundby, besluttede generalforsamlingen i 1927 at opkøbe et areal til tilplantning. Det skulle være en slags ”demonstrationsplantning”, hvorfra der kunne høstes erfaringer vedr. den fortsatte plantningssag. Hvilke arter af træer, der egnede sig til hvilke arter af jordbund, hvordan skulle de forskellige træarter plantes og plejes etc.

Bestyrelsen fandt frem til et areal hos gdr. Anders Lykke i Egsmark, der kunne købes for 50 kr. pr. td. land. Arealet var tilgroet med lyng og meget kuperet. I 1929 godkendte generalforsamlingen handelen. Det lykkedes ved kommunens hjælp at få arbejdsløse til at udføre tilplantningen, og i foråret 1930 gik arbejdet i gang. Resultatet blev Egsmark Plantage på 13 ha.

I 2013 gik Nationalpark Mols Bjerge og plantningsforeningen, der nu lyder navnet "Djurslands Plantningsforening" sammen om at restaurere Egsmark Plantage og lette den offentlige adgang til plantagen og formidlingen i den. Formålet er at udbrede viden om skovdrift og naturværdier generelt. Adgangen til plantagen sker fra parkeringspladsen ved Skæppen og Fjerdingkarret, hvor Tirstrupvejen støder ind i Ebeltoft-Randersvejen.

Det første, der møder den besøgende, er en mindesten for Hedeselskabets skovrider A. Thyssen. Lidt længere inde i plantagen er der en mindesten over plantningsforeningens formand gennem et halvt århundrede, gdr. Peder Madsen Pedersen, Stabrand.

Billede:

Ved indgangen til Egsmark Plantage står denne mindesten over en af plantningssagens pionerer, Hedeselskabets skovrider A. Thyssen, Ebeltoft. Foto VFH 2014.

Egsmark Plantage er dermed blevet et værdigt minde over plantningssagen og dens pionerer på Djursland. Men derudover byder en spadseretur gennem plantagens afmærkede stier på store naturoplevelser og mulighed for at sætte sig ind i de forskellige træarters særpræg og krav til jordbund og omgivelser.

Litteratur: En grundig omtale af plantningssagen og plantagerne på Syddjursland kan findes i Vilfred Friborg Hansen: *Hvad udad tabes, må indad vindes*, i Østjysk Hjemstavn 2006.

Skrevet af Vilfred Friborg Hansen til "Folk og Liv 2014", Boggalleriet Rønne 2014, hvor artiklen i sin helhed med billeder kan ses.